

FILOZOFICKÉ ZÁKLADY NENARUŠITELNOSTI LUDSKÉHO ŽIVOTA

IMRICH DEGRO, Katedra filozofie CMBF UK Bratislava, TI Košice

DEGRO, I.: Philosophische Grundlagen der Unzerstörbarkeit des menschlichen Lebens

FILOZOFIA 59, 2004, No 1, p. 41

Das Verständnis des menschlichen Lebens und das damit verbundene Problem der Unzerstörbarkeit, wird in der Geschichte der Philosophie unterschiedlich interpretiert. Schon die Philosophen der Antike benutzten für die Bezeichnung des Lebens die Begriffe: BIOS und DZOOE. Das Verständnis des Lebens wurde zuerst als die Eigenschaft der Materie verstanden: die Vertreter dieser Einstellung sind sog. Hylozoisti. Sie behaupten, dass die Materie (hyle) mit dem Leben (dzooe) ausgestattet ist. Leben, als eine immerwährende und notwendige Eigenschaft der Materie, ist unzerstörbar. Zerstörbar sind nur verschiedene Formen und Äußerungen des Lebens. Das Ziel des Schutzes ist das Wohlerhalten einzelnen Pflanzarten, Tiere und Menschen. Die Kriterien der Unzerstörbarkeit sind rein natürlich, utilitaristisch und relativ. Eine weitere Interpretation beschreibt das Leben als die Eigenschaft der Seele (Platon): Die Seele als "Quelle der Bewegung", ist die Quelle des Lebens. Die ganze Welt der Natur wird als Offenbarung des Geistes verstanden, eventuell als die Etappe seiner Entwicklung. Das leibliche Leben ist die sekundäre Form des menschlichen Lebens. Aus diesem Grund kann nur von seiner relativen Unzerstörbarkeit gesprochen werden. Wenn er einen Wert hat, dann nur deswegen, dass in ihm der "göttliche Geist" zum Ausdruck kommt und dass es den höheren Zielen dienen kann. Das dritte Verständnis vom Leben besteht in der Verstehensweise des Lebens als eines inneren Grundsatzes des Für-Sich-Selbst-Organisierens der Materie (Aristoteles): Die Vorrangigkeit des Seele als Aktes vor der Möglichkeit der Materie lässt das Leben als das höchste Gut aufleuchten. Die absolute Vollkommenheit des Lebens verbirgt sich im rationalen Leben. Deswegen werden die Grenzen des menschlichen Lebens durch die Grenzen der Gewandtheit des Tuns des Verstands gekennzeichnet. Die vierte Verstehensweise ist das Leben als kreatives Proze (Plotin): Das Leben als Bewegung ist ein ständiges Zirkelproze, das ewige Proze vom Selbstaufbau. Es ist nicht möglich, ihn mit der Existenz eines konkreten Menschen, gleichzusetzen. Das menschliche Leben hat das Verlangen, die Form des Geistes zu erwerben. Aus diesem Grund steht unter dem Schutz nicht das leibliche Leben selbst, sondern die "Bemühung seines Geistes", seine Kreativität. Die letzte Interpretation ist das Leben als Gabe für die Person (T. Akvinsky): Der Mensch lebt in der Welt der Natur in der er eingetaucht ist, aufgrund der eigenen Existenz übersteigt er aber die ganze Natur. Dies kommt besonders in den Gesten des Denkens, Willens, der Liebe und der Frömmigkeit zum Ausdruck. Alle diese Gesten gehören untrennbar zum Wesen seines Lebens als Person. Dank der Tatsache, dass der Mensch in der Welt der Natur nicht verschlossen bleibt, gewinnt sein Leben einen neuen Sinn und Wert. Deswegen ist der Tod des Leibes nicht nur der Tod des biologischen Lebens des Menschen, sondern zugleich auch der menschlichen Person. Menschliches Leben kann nicht utilitaristisch interpretiert werden.

Problém nenarušiteľnosti ľudského života je v dejinách ľudstva rôzne interpretovaný. Aj dnes jestvujú rôznorodé diskusie - či už verejné alebo súkromné - o práve na život. Avšak 20. storočie zvlášť prispelo k "zlámaniu" tohto práva. Svedectvom sú napr. nemecké koncentračné tábory, atómové bomby zhodené na Hirošimu a Nagasaki, sovietske gulagy, nemocnice i gynekologické kliniky, v ktorých sa masovo zabíjajú nenarodené deti. Proti životu sú zamerané aj medzinárodné organizácie, parlamenty dávajú právo na aborciiu či eutanáziu atď.

Všetky tieto skutočnosti evokujú otázky typu: Čím je vlastne život vo všeobecnosti a špeciálne život človeka? Je ľudský život ako taký nenarušiteľný? Môže človek slobodne rozhodovať o svojom živote a o živote iných? Táto štúdia hľadá odpovede na vyššie spomenuté otázky, s ktorými je možné sa stretnúť v dejinách filozofického myslenia. Teda najprv je predstavený samotný význam slova život a potom rôzne filozofické interpretácie života a ich konzekvencie z aspektu nenarušiteľnosti ľudského života.

1. Význam slova "život". Grécki filozofi používali na označenie života termíny: BIOS i DZOOE ([1], 459).

Pojem BIOS bol často spájaný s dejinami jestvovania človeka. Preto slovo *bios* vystupuje najčastejšie v kompozícii "bio-grafia", "biogram". Teda ide o označenie jestvovania, v ktorom vedomie i pamäť sú podstatou života. Z toho dôvodu slovo *bios* označuje každodenný jednoduchý ľudský život.

Termín DZOOE označuje zase fakt samotného života v opozícii voči smrti. Žiť znamená toľko ako existovať, a to bez rozdielu, či ide o život ľudí, zvierat alebo rastlín.

Latinské slovo VITA zotiera vyššie uvedené grécke rozlíšenie medzi BIOS (dej, trvanie) a DZOOE (život, existencia).

Je vidieť, že zo samotnej analýzy slov nie je možné získať definitívne chápanie ľudského života. Napriek tomu je možné, už v samotnom výbere slov urobenom Grékmi, si uvedomiť podstatné vlastnosti ľudského života, ktorými sú vedomie i pamäť ([2], 504 - 506; [3], 136 - 143).

2. Filozofické interpretácie ľudského života. V priestore dejín filozofie je ľudský život do veľkej miery interpretovaný v závislosti od chápania života ako takého (vo všeobecnosti) i od samotnej koncepcie človeka. V akej miere bola odkrývaná pravda o človeku, v takej sa prehlbovalo i menilo chápanie ľudského života, jeho hodnoty i nenarušiteľnosti.

2. 1. Život ako vlastnosť matérie. V Grécku v 6. storočí pred K. sa objavuje súčasne s rodiacou sa filozofiou chápanie života ako všeobecnej vlastnosti matérie (panvitalizmus). Nezohľadňuje sa sice špecifickosť ľudského života, ale v samotnom fakte života je zdôraznený znak "božskosti". Dosvedčujú to aj výpovede prvých gréckych filozofov: Táles (+546 pred K.) tvrdil, že skrze praelement vody preniká božská moc života, život je vo vode. Podľa Anaximena (+525 pred K.) je život zase vo vzduchu, ktorý je "duchom-dušou sveta". Podľa Herakleita (+465 pred K.) sa život nachádza v ohni. Oheň prepaľuje všetko i spôsobuje, že "tým samým je vo veciach živé

i mŕtve". Alebo podľa Empedokla (+423 pred K.) je život v zmiešanine vody, ohňa, vzduchu i zeme ([4], 74 - 125).

V tejto interpretácii ešte nie je možné hovoriť o odlišení živých podstát od neživých, života od smrti (vo veciach je živé i mŕtve), ľudí od iných živých existencií. Všetky existencie tvoriace svet rastlín, zvierat, osôb i vecí sú interpretované ako živé bytia. Preto títo filozofi sú nazývaní HYLOZOISTAMI - tými, ktorí tvrdia, že matéria (hyle) je obdarovaná životom (dzooe). Všetko, čo jestvuje, je živé: živý je kameň, strom, zviera i človek. Všetko to, čo je, je živé nie preto, že má v sebe princíp života, ale vďaka tomu, že jestvuje. Život ako trvalá i nutná vlastnosť matérie je nezničiteľný.¹ Zničiteľné sú len rôzne formy i prejavy života. Procesy umierania či samozničenia sú interpretované ako etapy transformácie života z jednej podoby na druhú. Samotná príroda chráni i zachováva život ako taký, lebo život je prírodou ako celok ([6], 67).

Problém nenarušiteľnosti života v tejto interpretácii sa dotýkal teda foriem i podôb života, ktoré v procese transformácie mohli podľahnúť zániku. Tieto podoby života - rody rastlín, zvierat i ľudí - nie sú totožné so životom ako takým, lebo sa nepretržite menia, ovolujú i obnovujú (vždy sú i budú akosi prítomné).

Ochrana života podľa gréckych hylozoistov pripomína prácu niektorých súčasných ekologov, ktorý celé svoje úsilie vynakladajú na ochranu jednotlivých druhov rastlín, stromov i zvierat pred vyhynutím. Teda cieľom samotnej ochrany je zachovanie určitých foriem i podôb života a v tom taktiež aj človeka; zachovanie rovnováhy jednotlivých druhov rastlín, zvierat i ľudí.

Potom zásady ochrany života, ktoré z vyššie uvedených faktov vyplývajú, je možné sformulovať asi takto:

A. Usilovať sa o zachovanie rodov za cenu života jedincov. Z tohto vyplýva starosť o zdokonaľovanie druhových foriem.

B. Zodpovedne regulovať hustotu ľudí, rastlín i zvierat s cieľom zachovania rovnováhy.

C. Usilovať sa o zabezpečenie produkčnej sily i naturálnych dobier sveta prírody ([5], 20 - 21).

Kritériá nenarušiteľnosti života zredukovaného na vlastnosť matérie sú čisto naturálne i utilitaristické. Zároveň podliehajú neustálej zmene, a to v závislosti od potrieb i utilitárnych cieľov.

Takéto súčasné prístupy k životu vo všeobecnosti, a k ľudskému životu zvlášť, pripomína najmä všeobecno-globálna politika tzv. ohraničenia ľudskej populácie na zemi. Takéto zmyšľanie je zároveň charakteristické pre mentálnosť súčasného človeka, ktorý je vychovaný v duchu pozitivizmu i materializmu. Takto zmyšľajúci človek vlastne redukuje ľudský život na život prírody a problém nenarušiteľnosti života je pre neho problémom tzv. všeobecnej politiky exploatacií naturálnych zásob sveta prírody, kde život človeka je len jedným z elementov tejto globálnej politiky.

¹ Pre starovekých gréckych hylozoistov život prírody bol čímsi výnimočným. Aj keď nerozlišovali ešte ľudský život od iných foriem života, jednak samotný život ako znak "božského ducha". vzbudzoval v nich rešpekt i obdiv ([5], 20).

2. 2. Život ako vlastnosť duše - ducha. S chápaním života v presnom zmysle sa stretávame u Platóna (+347 pred K.). Podľa neho život patrí duši a prejavuje sa v jej činnosti (pohybe). Takto ponímaná duša ako "zdroj pohybu" je zdrojom života ([7], 356 - 357). Z neho sa musí rodiť všetko, čo sa rodí. On sa "nerodí" z ničoho. Ak by sa "rodil" z niečoho iného, to iné by bolo počiatkom. Preto duša ako zdroj i počiatok života je tým, čo skutočne a jedine reálne žije ([4], 220 - 240).

Od čias Platóna vo filozofii život zostane spojený s jestvovaním "samopohybujúcej sa duše" sveta i duchom-dušou. "Človekom je jeho duša" - tvrdil Sokrates (+399 pred K.), učiteľ Platóna -, lebo duša je tým, čo odlišuje človeka od každej inej veci. Duša je mysliacim i konajúcim vedomím každého človeka, rozumom i sídlom aktivity myslenia i etického konania každého človeka ([4], 316 - 317).

Spolu s Platónom sa objavilo aj rozlišovanie medzi bytím-ideou, dušou-duchom i rozumom. Toto rozlíšenie sa stalo základom pre odlišenie života samostatnej duše od života človeka (duši uväznenej v tele) i života sveta (duši rozpriestranenej vo vesmíre).

Duch-duša má život v sebe. Bytia, idey či jednotlivé materiálne existencie ho nemajú. Materiálny svet ako celok má život vďaka tzv. duši sveta, ktorá je rozpriestranená "v strede tela sveta" ([8], 531). Táto duša ako celok je "možným najdokonalejším žijúcim" i zároveň "jediným, z čoho by sa mohli rodiť iní podobní žijúci" ([8], 530). Život však nie je vlastnosťou konkrétnych materiálnych predmetov a ani jednotlivých telesných ľudí. Takže materiálne bytia vzhľadom na svoju meniteľnosť, mnohosť i pomínutelnosť sú len "tieňom i väzením" pravdivého života, ktorý je prítomný v duši sveta alebo v duši človeka.

Vo filozofii sa objavuje tzv. spiritualistické chápanie života. V ňom celý prírodný svet (i telesný človek), ktorý je meniteľný, početný i pomínutelný, si zasluhuje smrť, lebo sebou samým narušuje i ohraničuje samotný život. Človek ako tzv. tieň pravdivej skutočnosti pozoruje pravdivý život, ktorý spája s telesnými, meniteľnými i mnohými vecami. Ale to, čo skutočne žije i jestvuje, je nemateriálne, nemenné i nepomíňajúce. Život i existencia sa takto ukazujú ako všeobecný ideál; ako niečo, čo je mimo konkrétnych podstát; ako niečo, po čom sa túži a čo je mimo viditeľného sveta.

Takto ponímaná idea života zapríčiňuje, že život materiálneho sveta podľahne úplnej depreciácii. Telesný život človeka sa stáva "druhou kategóriou". Pravdivým životom je život duše sveta i život duše človeka a ako taký je nezničiteľný. Zničiteľné z prirodzenosti sú len telesné podoby tohto života, ktoré sa prejavujú v jednotlivých bytiach, i samotný telesný život človeka. Konzekvenciou je redukovanie všetkých prejavov života na život ducha-duše. Celý svet prírody (a samozrejme i človek) sa chápe ako prejav ducha alebo ako etapa jeho rozvoja. Telesné bytia žijú ako "vec ducha - duše".

Pri tvorení zásad nenarušiteľnosti života je potrebné mať na zreteli rozdiel medzi jestvovaním materiálneho sveta (i telesného života človeka) a pravdivou ideou života, ktorou je život duše - ducha. Život duše-ducha i život sveta ako také sú nezničiteľné. Oproti tomu zásady nenarušiteľnosti fyzického života človeka budú determinované cieľmi politiky štátu i kultúrno-utilitárnymi cieľmi. Teda opierajúc sa o vyššie predstavené chápanie života je možné formulovať tieto zásady nenarušiteľnosti života:

A. V rámci politiky štátu je potrebné zabezpečiť adekvátny počet obyvateľov pre dobré fungovanie štátu.

B. V rámci politiky prokreácie je potrebné zabezpečiť dostatočné množstvo pracovnej sily pre štát.

C. Spravidla fyzický život človeka neobsahuje bezpodmienečné základy nenarušiteľnosti, získava ich až podriadením sa vyšším štátnym cieľom ([5], 22 - 23).

Takže telesný život človek je chápaný ako dočasný, faktický i prechodný. Celkove telesný život je "najslabšou" i "druhotnou" formou ľudského života. Je možné hovoriť len o jeho relatívnej nenarušiteľnosti. Ak má nejakú hodnotu, tak len preto, že sa v ňom odráža akýsi lúč "božského ducha" a že môže slúžiť vyšším cieľom.

2. 3. Život ako akt rozumnej duše. Spojenie faktu života s vnútornou zásadou organizovania matérie je významným krokom na ceste hľadania pravdy o ľudskom živote vo filozofii. Významným predstaviteľom je Aristoteles (+322 pred K.), ktorý chápe život ako "ducha" i ako "samopohybujúcu sa dušu". Toto chápanie zdedil od Platóna. Napriek tomu však život nechápe ani ako "samopohyb", ani ako "božského ducha", ale ako vnútornú zásadu organizovania si matérie pre seba. Preto podľa Stageirita je ľudská duša tým, vďaka čomu predovšetkým človek žije, vníma i myslí. Ľudská duša nejestvuje bez tela ani nie je akýmsi telom, ale je niečím patriacim do tela, a preto prebýva v tele, a to v tele "určeného druhu" - v tzv. tele, ktoré má život v možnosti, teda v organickom tele ([9], 55). Takto chápaný život ako vnútorná zásada pohybu je spájaný s "nehybným hýbateľom", teda s Absolútnom, ktoré je poslednou príčinou pohybu - života.

Aristoteles spojí chápanie života s dušou, ktorá je vnútorným aktom bytia, teda zdrojom jeho činnosti. Odvolávajúc sa na prvenstvo aktu pred možnosťou, poukazuje práve na rozdiel medzi bytiami majúcimi aktuálny život a bytiami, ktoré majú život v možnosti (svet matérie) ([9], 52 - 53).

Je potrebné poznamenať, že - na rozdiel od Platóna, pre ktorého telesné podstaty neboli len živé, ale napodobňovali život - Aristoteles spájal život s jestvovaním konkrétnych existencií, a to vďaka prijatiu zásady života ako aktu jednotlivého bytia. Akt - duša je vnútornou zásadou každej žijúcej existencie a neexistuje mimo ňu.

Aristoteles, ukazujúc prvenstvo duše ako aktu pred možnosťou ako materiou (toho, čo koná, pred tým, čo prijíma konanie), zdôrazňuje, že život je najvyšším dobrom. Život je dobrom, ak je aktom bytia i vyjadrením jeho dokonalosti. Tak, ako sú rôzne druhy aktu, tak sú i rôzne formy (podoby) života: život rastlín (vegetatívny), zvierat (senzitívny) i život ľudí (rozumný). Navyše hierarchia bytí sa vyznačuje hierarchiou dober, ktoré vlastne tieto bytia predstavujú. Uprostred nich zase najdokonalejšou podobou života je rozumný život.

Život v prvom rade patrí prvému aktu - Absolútnu, a potom až svetu, ktoré po najvyššom dobrom túži. Absolútno obsahuje život vždy, ale človek len niekedy. "A tak to vlastne je. Život je jeho údelom, pretože akt intelektu je životom a Boh je tým aktom; sám jeho akt je najlepším i večným životom. Preto taktiež nazývame Boha večným, najdokonalejšou existenciou: život, nepretržitý i večné trvanie prináleží Bohu." ([10], 222 - 223)

Takže Stageirita spája život s aktom bytia, teda zásadou pohybu (dušou), organizujúcou zvnútra materiu. Najdokonalejšiu podobu života stotožňuje s rozumným konaním, teda s racionálnym životom. A to všetko zase s najvyšším dobrom, ktoré človek

má "len niekedy" a Boh "má vždy" ([10], 222 - 223). Toto dobro-život je cieľom jestvovania človeka.

Prvýkrát sa vlastne v dejinách filozofie objavuje základ pre rozdelenie sveta na živú a neživú prírodu a tiež odlíšenie žijúcich bytí od tých, ktoré majú život len v možnosti ([9], 50 - 51). Nie všetko, čo jestvuje, je živé. Živé bytia sú len tie, ktoré majú v sebe vnútornú zásadu pohybu - dušu. Táto zásada pohybu je synonymom života. To zase, čo neobsahuje v sebe zásadu pohybu, čo nie je zvnútra organizované cez formu-dušu, nie je živé.

Prvýkrát sa objavuje aj rozdelenie bytí na svet rastlín, zvierat i ľudí. Samotný ľudský život zostane ponímaný ako akt rozumnej duše a ako výraz najvyššieho dobra, ktoré sa nachádza vo svete prírody. Teda život je uložený v substanciálnych formách (druhových alebo rodových) a aktualizuje sa v rámci jestvovania konkrétnych jednotlivcov daného druhu a rodu. Trvalosť života sveta rastlín, zvierat i ľudí nie je však podľa Aristotela postavená na živote týchto jednotlivcov. Je determinovaná všeobecnou druhovou alebo rodovou formou-dušou. Táto forma súčasne určuje hranice aktualizácie rôznych podôb i rodov života. Preto život konkrétného jednotlivca je podriadený tej druhovej forme života, ktorú v sebe len individualizuje a aktualizuje.

Je možné vidieť, že rastlina, zviera i človek - i všetky živé existencie -, aj keď v sebe obsahujú zásadu života-formu, predsa hodnotu svojho individuálneho života získavajú až podriadením sa svoje druhovej forme-duši. Preto život individuálnych bytí - vrátane človeka - nemá absolútnu hodnotu, to znamená takú, ktorá patrí tomuto jednému i jedinému bytiu. Aristoteles tým, že spájal život s formou-dušou ako zásadou pohybu, bol nútený prijať skutočnosť, že táto zásada musí byť vo svojej prirodzenosti všeobecná. Preto aj rozumnosť ľudskej duše charakteristickej pre život človeka je vlastnosťou tzv. všeobecného rozumu (Nous poion). Takže konkrétne jednotlivé bytia majú vo svete prírody svoju reálnu hodnotu, ale táto hodnota je definitívne získaná vďaka ich participácii na živote druhu; jednotlivec žije ako vec druhu i vďaka trvaniu druhu.

Hľadajúc základy pre nenarušiteľnosť ľudskeho života na základe vyššie uvedených faktov, je možné postrehnúť, že v aristotelovskej antropológii majú relatívny charakter. Táto relatívnosť je vyjadrená práve spájaním života ako takého nie s jednotlivou dušou-formou, ale s druhovou formou.

Keďže Aristoteles ešte nedospel k chápaniu ľudskej duše ako individuálneho princípu života konkrétného človeka, nenarušiteľnosť ľudskeho života zostane ešte podriadená praktickému rozumu i politike. Myslenie ako vyjadrenie života človeka, vďaka ktorému je človek "animal rationale", nie je ešte takým elementom, ktorý by bol nutne a trvalo spojený s individuálnou ľudskou dušou. Tento element ako "princíp pohybu mysle", spoločný ľudskému druhu, je len "božským elementom v duši" a prejavuje sa v racionálnom živote človeka. Tak dlho bude život "ľudským", ako dlho bude schopný rozumových činností. Preto vlastne zručnosť myslenia i vzdelanie sú konečným vyznačením hodnoty ľudskeho života i jeho "človečenstva". Preto ináč bude predstavený rozumný človek a ináč ten, ktorý stratil schopnosť myslenia; ináč bude predstavený vzdelaný, a ináč nevzdelaný, ináč slobodný, a ináč otrok. Táto intelektuálna zručnosť bude na dlho vo filozofii i v kultúre základom pre formovanie zásad nenarušiteľnosti ľudskeho života, ktoré je možné sformulovať asi takto:

A. Život vo svete rastlín i zvierat je dobrom. Život človeka, ak žije i koná vedený rozumom, je najvyšším dobrom.

B. Hranice nenarušiteľnosti života jednotlivcov sú vyznačené vnútornými cieľmi existencie sveta rastlín i zvierat, na ktoré poukazujú ich druhové formy a ktorým je podriadený život jednotlivých bytí. Ochrana druhu má prednosť pred ochranou života jednotlivca, lebo v druhu je prítomná príčina života.

C. Hranice nenarušiteľnosti ľudského života sú vyznačené hranicami jeho intelektuálnej zručnosti i užitočnosti. Každá strata zručnosti myslenia znižuje automaticky prah nenarušiteľnosti ľudského života, redukuje život človeka na život zvierat ([5], 25 - 26).

Takže život konkrétneho človeka je niečím reálnym i má byť chránený vtedy, keď v ňom i cez neho sa prejavuje najdokonalejšia forma života vo všeobecnosti, menovite rozumného života. Hranice ľudského života sú vyznačené hranicami "zručnosti konania rozumu".

2. 4. Život ako tvorivý proces. Ďalšou filozofickou interpretáciou je chápanie života ako neustáleho pohybu i nekonečného procesu. Táto interpretácia vychádza z filozofie Plotina (+269) a je charakteristická pre celú neoplatónsku tradíciu. V súčasnej kultúre je prítomná v tzv. filozofii procesu, reprezentovanej napríklad cez myslenie H. Bergsona (+1941) i A. N. Whiteheada (+1947) a taktiež vo filozofii evolúcie absolútného ducha, ktorú hlásajú napríklad G. W. Hegel (+1831) i Teilhard de Chardin (+1955).

Život je identifikovaný s pohybom, činnosťou a neohraničenosťou. Plotinos opisoval život ako "neohraničený nutný pohyb", ktorý zjednocuje "rôzne fázy procesu samo-realizovania sa božského rozumu". Začína sa uskutočňovať od tzv. "Jedna" alebo od transcendentného i absolútne jednoduchého dobra. Odtiaľ vychádza i doslova vytryskuje pohyb i zároveň jeho neohraničenosť. Tento pohyb i neohraničenosť nie sú ničím iným ako samotným životom ([11], 29 - 34).

Život ako pohyb je trvalým procesom. Rozširuje sa od "Jedného" a dospeje k určenému stavu mnohosti i rozpadu a vracia sa znovu k "Jednému". Život je vlastne kruhovým procesom (od Jedného k Jednému) a je nekonečný. Je večným stávaním sa, večným procesom. Umieranie i vznikanie je jeho "obsahom". Nie je možné stotožniť život s existenciou konkrétneho človeka či iného jestvujúcna.

V neskoršom platonizme (Porfirios, Proklos a iní) ako centrálny problém života sa ukáže tzv. triáda "bytie-život-myslenie". Táto triáda charakterizuje jednotlivé etapy jestvovania reality. Všetky roviny i stupne pravdivej reality sú vlastne svedectvom "samozjavenia" sa "Jedného-Dobra". Život človeka je len elementom tejto triády i etapou kruhového procesu dejín "Jedného-Dobra-Ducha". Preto vlastne ľudský život túži nadobudnúť formu ducha ([12], 320 - 322).

Kritériá formovania zásad ochrany ľudského života v tejto interpretácii sú podriadené zákonitej nutnosti prechodu na vyššiu etapu života, akou je práve život ducha. Preto ochrane nepodlieha samotný telesný život človeka, ale "úsilie jeho ducha" - tvorivosť ako rovina života slobodnej mysle i slobodného ducha. Preto je možné sformulovať tieto práva ochrany života:

A. Majú sa chrániť viac prejavy ľudského života, ktoré zjavujú jeho ducha, ako samotný život.

B. Nenarušiteľnosť je chápaná ako právo tvorivosti, ako právo slobodného konania ducha, a nie ako právo na fyzický život.

C. To, čo cez život neprejavuje svoju tvorivú silu mysle a ducha, nie je pravdivým životom, preto si nezasluhuje ochranu a podlieha tzv. všeobecnému právu pomínutelnosti ([5], 27 - 28).

Vo všetkých doteraz predstavených filozofických interpretáciách ľudského života sa život objavuje ako istá nutnosť, ako dôsledok všeobecného rozvoja sveta prírody alebo ako element v hierarchii bytí či ako etapa tvorivého rozvoja ducha a pod.

Doteraz sa však vo filozofii neobjavil transcendentný rozmer ľudského života - skutočnosť, že život človeka, aj keď je ponorený do sveta prírody, predsa nepochádza nutne z prírody a ani nie je redukovaný len na prírodu. Takáto interpretácia ľudského života vo filozofii sa ukáže až spolu s interpretáciou kontingentnosti sveta. V takomto svete - ktorý jestvuje, ale nemusí jestvovať - sa život človeka stane najhlbším tajomstvom, zázrakom i darom. A ako konzekvencia takého chápania ľudského života bude bezpodmienečná nenarušiteľnosť ľudského života od momentu jeho počatia až po prirodzenú smrť.

3. Život ako dar pre osobu. Svet, ktorý nevznikol ako dôsledok slepej evolúcie matérie alebo akcidentálneho výbuchu, ale ako racionálny a amabilný, je nepochopiteľný bez existencie svojej poslednej autorskej príčiny - Absolútna.² Tento fakt radikálne zmenil spôsob pozerania na celú realitu materiálneho sveta a zvlášť na telesno-duchovný život človeka. Jednotlivé veci s celým svojím telesným usporiadaním okrem toho, že nemusia existovať, predsa len existujú (žijú i konajú).³ Život od tohto okamihu sa začína vnímať ako dar.

²Teória stvorenia "ex nihilo" odkrýva pôvod sveta a zároveň pravdu, že svet je racionálny, inteligibilný a má svoj cieľ. Je sformulovaná v negatívnej forme: neobjasňuje, ako svet vznikol, ale to, že nevznikol z ničoho, čo už predtým existovalo, a ukazuje na jeho príčinu. V tejto teórii sú dôležité dve formulácie: I. opísanie aktu stvorenia ako "productio": Tomáš sa chcel vyhnúť nekonzekventnému používaniu termínu "creatio" (tvorenie, organizovanie, konštituovanie; nie však povolanie z nebytia). Preto používa termín "productio ex nihilo" ... uzatvára, že stvorenie nemôžeme chápať ako formovanie bytí z večného elementu, lebo činnosť stvoriteľ'a nie je spojená s materiou, a preto nemôže byť vnímaná v kategóriách pohybu alebo zmeny. II. chápanie stvorenia ako konštituovanie "ipsa dependentia esse creati ad principum": Tomáš najprv podáva negatívne vysvetlenie. Pohyb či zmena je aktom ničoho, čo skôr jestvuje v možnosti; stvorenie nemožno chápať ako aktualizáciu možnosti. Predmety pohybu či zmeny musia vždy patriť do toho istého poriadku ako pohyb; stvorenia i stvoriteľ nepatria do toho istého poriadku - stvoriteľ je nestvoreným bytím (je existenciou), stvorenie náhodným bytím (len má existenciu). Pozitívne argumentuje tým, že stvorenie je aktom mysle i vôle Stvoriteľ'a (hovorí o ňom ako o osobe), ktorý vytvára celú substanciu; je to konštituovanie prvého vzťahu, ktorý doteraz nebol. Rezultátom tohto aktu sú konkrétne bytia... Akt stvorenia sa realizuje v stvorení, a nie v Stvoriteľ'ovi. Preto poznávajúci veci odhaľujeme vzťah každej z nich k Stvoriteľ'ovi ako príčine ich existencie ([13], 568 - 571).

³Od čias Avicenu je problém existencie integrálnou súčasťou filozofickej reflexie. Ale až

Z vyššie uvedených faktov je možné si taktiež uvedomiť, že existencia rastlín i zvierat sa pohybuje v rovine života sveta prírody. Cieľ ich života je určený tzv. vnútornými právmi prírody; je podriadený všeobecnej zákonitosti prírody. Preto nenarušiteľnosť života konkrétnych rastlín či zvierat je podriadená všeobecným cieľom: takým, ako je napríklad ochrana druhu; realizovanie určitých úloh, ktoré sú zakódované v jednotlivých druhoch; udržanie rovnováhy s cieľom prežitia a v neposlednej miere zabezpečenie potrieb človeka. Cieľ života rastlín i zvierat sa vyčerpáva vo funkcií prírody ako naturálneho prostredia pre život i činnosť človeka. Avšak človek z aspektu špecifického spôsobu života i činnosti sa odlišuje od sveta rastlín i zvierat, jeho život je výnimočný.

3. 1. Výnimočnosť ľudského života ako osoby. Skúsenosť poznania "ja" (seba samého) je objavením človeka ako osoby ("ja" sa chápe ako rozumná osoba). Toto slovo vyjadruje, že človek je niečo viac ako len príroda. Je pravda, že žije vo svete prírody a je do nej ponorený, ale z aspektu svojej existencie i spôsobu činnosti prekračuje celú prírodu.⁴ Poznáva seba ako toho, kto prírodu pretvára, zdokonaľuje, dopĺňa, i ako tvorcu kultúry (umenie, technika, náboženské kulty, spoločenský život, veda). Prejavuje sa to hlavne v aktoch myslenia, vôle, lásky i náboženskosti, ktoré patria k podstate jeho osobného života ([15], 30 - 41). Tento druh nemateriálnych aktov ľudskej činnosti ukazuje na skutočnosť, že zdroj života - ľudská duša - nepochádza zo sveta prírody, z matérie. Ďalej zdôrazňuje, že tento zdroj života - duša preniká celok ľudského bytia aj jeho telesnú sféru. Nielenže spôsobuje, že človek žije, ale že žije spolu

vďaka Tomášovi Akvinskému táto reflexia dozrela ako filozofická koncepcia existencie bytia. Podľa neho existencia je prvá a najzákladnejšia dokonalosť súcna; dokonalosť všetkých iných dokonalostí. Je podstatným aktom, nič nemôže prijať do seba ako podmet. Preto v nej nejstávajú odlišnosti. Nemôže sa totiž samo cez seba niečo odlišovať. Ak sa existencie rozlišujú, tak len vďaka niečomu, čo nie je existenciou, čo je vo vzťahu k existencii ako k svojmu aktu. Vo vzťahu k aktu môže byť len možnosť. Substanciálna možnosť umožňuje prijať novú ontickú dokonalosť, preto môže byť princípom odlišnosti. Preto v reálne jestvujúcich bytiach sú podstata i existencia reálne odlišnými metafyzickými elementami. Podstata plní úlohu možnosti. Existencia je zase aktom, cez ktorý bytie reálne jestvuje. Ak by podstata bola identická s existenciou, bytie by bolo len čistou existenciou, nemohlo by už byť kontingentné. Zapríčineným môže byť len bytie zložené. K prirodzenosti zloženého bytia patrí participovanie na existencii, lebo nie je existenciou zo svojej podstaty. Reálna participácia predpokladá reálne zloženie z participujúceho podmetu i participovanej dokonalosti. Čo sa týka človeka, ľudská duša je prvým aktom organického tela, ktoré je bezprostredne a proporcionálne cez ňu zdokonalené a ktoré obsahuje v možnosti život. Oproti tomu substanciálna forma udeľuje existenciu a spája sa s telom prostredníctvom svojej existencie. Prameň jej existencie však nenájdeme v nej samej. Jediným prameňom je absolútne bytie ako číra existencia. Z tohto dôvodu jedine prostredníctvom duše, a nie ešte predtým cez nejakú inú formu alebo akt, dostáva telo, teda prvá matéria jednotlivé stupne bytia. Udeľuje telu to, že obsahuje život v možnosti. Vďaka duši živá existencia obsahuje život v prvom akte i zostáva v možnosti do života druhého aktu - do životných činnosti ([14], 75 - 89).

⁴Chápanie osoby bolo postavené na Boetiovej definícii človeka: *rationalis naturae individua substantia*. Základy súčasnej teórie osoby nájdeme v dielach Avicenu (10 - 11. stor.) a predovšetkým sv. Tomáša (13. stor.). Jej kompaktná interpretácia bola vypracovaná súčasnými existencionálnymi tomistami.

s telom. Preto zdroj jeho života - ľudská duša - nemôže byť vnímaný ako nejaký anonymný princíp životných procesov alebo ako niečo "dodané" do človeka, ale ako autonómny (samostatne trvajúci) a integrálny (spolu s telom) princíp existencie človeka ako človeka.⁵ Tento princíp života človeka v jeho špecifickosti i výnimočnosti vo vzťahu k svetu rastlín i zvierat nie je pochopiteľný bez odvolania sa na transcendentnú príčinu (Absolútno) ako posledný zdroj svojej existencie.

Z definície osoby vyplýva, že človek je vždy človekom (má rozumovú dušu od začiatku), ale môže sa správať ako človek alebo ako zviera. Človek ako človek (osoba) sa aktualizuje v existencii (fyzický rozvoj) a v slobodnej činnosti. Práve cez ňu najviac ukazuje svoju transcenciu vo vzťahu k prírode. Konkrétne ide o schopnosť poznávania, schopnosť milovať, byť slobodný a schopnosť veriť (náboženskosť). Človek však sa od ostatných živých existencií odlišuje aj svojou dôstojnosťou (zaujíma najvyššie miesto v hierarchii bytia), úplnosťou (je v ňom všetko to, čo ho určuje ako človeka) a tým, že je podmetom práv (je nositeľom osobných práv, jemu vlastných) ([16], 99 - 100). Teda človek v racionálnom poriadku sa nám javí ako bytie vo svojej najvyššej, najvznešenejšej rovine.⁶

Táto výnimočnosť, ktorá vyplýva z analýzy aktov ľudského života i činnosti, je základom pre odкрытие človeka ako bytia, ktoré je schopné vyvádzať zo seba uvedomelé i slobodné konanie ([18], 401). A práve cez túto uvedomelú i slobodnú činnosť človek mení a zároveň stanovuje nový poriadok vo svete rastlín, zvierat i vecí. Tým vlastne, že vládne nad matériou, má skúsenosť transcencie tohto sveta. Týmto spôsobom sa ukazuje aj posledný cieľ ľudského života, lebo práve vďaka tomu, že sa človek neuzatvára vo svete prírody, jeho život naberá nový zmysel i hodnotu.

3.2 Posledný cieľ ľudského života. Prvým prejavom transcencie človeka voči svetu prírody, ktorý dosvedčuje, že cieľ ľudského života sa neuzatvára v rozmeroch tohto života, je jeho rozumnosť. Človek cez svoju poznávaciu činnosť ukazuje nielen svoju prevahu nad svetom rastlín, zvierat i vecí, ale predovšetkým sám odkryva svoju "duchovnosť" a odlišnosť od sveta rastlín, zvierat i vecí. Vo výdobytkoch techniky, umeleckých či vedeckých dielach ukazuje vládnutie ducha nad matériou. Človek, vytvárajúc umelecké diela, budujúc domy, konštruujúc predmety techniky, ako aj obyčajné veci pre každodennú potrebu, podriaďuje materiu "zákonitostiam" ducha a "núti" ju k poslušnosti. Cez túto skutočnosť ukazuje výnimočnosť svojej existencie i života voči celej prírode.

⁵ Pozri STh I, q. 75, a. 2; q. 76, a. 1. In: ([14], 29 - 33, 88 - 97.

⁶ Vnútna skúsenosť - registrácia jestvujúceho bytia - je privilegovaným typom poznania, pretože ide o bezprostredné poznanie. Teda skúsenosť vlastného osobného bytia ako "ja" je možné prijať ako bezprostredne daný fakt v procese poznania; následne však je potrebné tento fakt filozoficky analyzovať. Na prvom mieste je potrebné obrátiť pozornosť na charakter "mojej" činnosti - sú to biologické činnosti, na vyššom stupni sú to poznávacie, žiadostivé i motorické činnosti, zároveň tieto poznávacie i žiadostivé činnosti sú ešte rozlíšené v rovine zmyslovej, ako aj intelektuálnej. Analýza týchto činností odhalí obraz ľudskej prirodzenosti (samozrejme, že nevyčerpá všetky poznatky o človeku). Filozofická analýza je charakteristická špecifickou metódou - neprotirečenia ([17], 376).

Súbežne v aktoch volitívneho konania odkrýva človek seba ako slobodné bytie, ako autonómneho autora svojich činov. Jeho sloboda sa prejavuje medzi iným v tom, že nie je determinovaný cez prírodu, že cez slobodné akty rozhodovania sa stanovuje si ciele svojho konania, vyberá dobro (alebo zlo), formuluje "kvalitu" svojho života i tvorí svoju osobnú tvár. Takto odkrýva i zjavuje transcendentný cieľ svojho života vo vzťahu voči svetu prírody.

Taktiež v amabilnej činnosti človeka - i v jeho aktoch osobnej lásky - sa odkrýva pred ním transcendentný cieľ jeho života - najvyššie dobro. Človek cez lásku vo vzťahu k svetu osôb - neporovnateľnú s "láskou" sveta rastlín, zvierat či vecí - odkrýva hodnotu ľudského života ako daru. Dar života druhého človeka, aj keď je umiestnený vo svete zvierat, rastlín a vecí, je dávaný pre druhého človeka ako jediného partnera i odberateľa tohto daru.

V aktoch osobnej lásky vlastne človek objavuje seba ako bytie plné altruizmu. Tento altruizmus sa prejavuje v schopnosti "posvätiť sa" pre druhého v nezištnej láske až po obetovanie vlastného života pre druhého. Teda v aktoch osobnej lásky sa človek prejavuje ako bytie, ktoré chce "stáť na stráži života svojho brata", z čoho robí aj hlavnú úlohou svojho života. Túto skutočnosť nie je možné nájsť v celom svete prírody, len v živote človeka ([5], 30).

Aj moment náboženskosti, ktorý človek nachádza v aktoch svojho osobného konania, je súbežnou etapou odkrývania výnimočnosti ľudského života. Náboženskosť ako konštitutívny "element" života človeka odhaľuje jeho osobnú tvár. Cez náboženské akty človek sa "vychýľuje" z tohto sveta k transcencii a zároveň dosvedčuje transcendentný cieľ svojho života ([19], 16).

Tieto vyššie uvedené fakty potvrdzujú, že človek vo svojom smerovaní nie je "zásadne" obmedzovaný nijakou podmienenosťou. Napriek tomu si uvedomuje, že telo nie úplne podlieha schopnostiam duše. Preto je možné postrehnúť akoby "prasknutie ľudskej osoby". Toto prasknutie má byť povinne liečené neustálymi aktmi slobodnej vôle, ktorá si vyberá praktické sudy dotýkajúce sa jedine dobra, ktoré potom realizuje a vďaka tomu sa vnútorne konštituuje ako človek - ako rozumové i slobodné bytie ([17], 378). A práve v tom spočíva cieľ človeka: ovládnutie matérie duchom.

3.3 Bezvýhradná nenarušiteľnosť ľudského života. Takéto chápanie ľudského života a jeho cieľa sa dožaduje adekvátnej odpovede zo strany človeka, lebo len cez človeka môže byť život rozpoznávaný i prijatý ako dar a len cez neho môže byť rozpoznávaný aj cieľ života.

Takto ponímaný ľudský život nie je nejakou ideou, nie je ani efektom tvorivého procesu evolúcie (matérie či ducha), ale je konkrétnym jednotlivým človekom. Patrí len jemu ako niekomu jednotlivému i konkrétnemu, a nie ako ľudskému druhu. Život, to je konkrétny Ján, Eva, Martin - to je jednotlivý človek, zložený z tela i duše. Táto jednotlivosť i konkrétnosť sa prejavuje v jednotlivom a neopakovateľnom akte existencie (jednotlivej duše) i k tomuto aktu priradenom tele. Preto smrť tela je smrťou nielen pre matériu i biologický život človeka, ale je súčasne aj smrťou ľudskej osoby, lebo človek je "compositum" tela i duše.

Ľudský život ako špecifický a neopakovateľný dar je výzvou na jeho bezpodmienečnú nenarušiteľnosť. Zásady tejto nenarušiteľnosti ľudského života sú sformulované na základe faktu odkrytia posledného cieľa tohto života i z poznania života človeka ako daru daného druhému človeku. Konkrétne je možné hovoriť o týchto zásadách:

A. Ľudský život nemôže byť interpretovaný utilitaristicky, lebo je daný človeku, aby cezeň "dožil nový život", aby nerezignoval na rozmnožovanie jeho plnosti - ani sám, ani nikto iný za neho.

B. Život jednotlivého človeka ako osoby je dôležitý od momentu počatia až po prirodzenú smrť. Preto právo človeka ako jednotlivca na život nemôže byť nahradené či ohraničené právom ochrany spoločných záujmov, zásadami politiky zaľudnenia či tzv. právami nadradených cieľov.

C. Človek môže a je povinný brániť svoj život i život druhého človeka, lebo cezeň prejavuje svoje človečenstvo, a tým chráni aj sám seba ([5], 31).

Záver. Problém ničenia ľudského života nie je len čímsi vonkajším, ale niečím, čo sa dotýka samotnej hĺbky človečenstva. Akt vraždy druhého človeka je totiž svedectvom, že človek nespoznal pravdu o cieľi a dobre ľudského života. Každé zabitie človeka narušuje poriadok života i právo na život. Ten, kto zabíja druhého, zasieva do svojho vnútra pochybnosť o svojom "bratstve" s ľuďmi a začína sa sám cítiť ohrozený, lebo aj druhý môže zabiť. Zároveň zničenie života druhého človeka je zradou voči bezprostrednému darcovi tohto života - Absolútnu. Dôsledkom je samoodsúdenie do vyhnanstva zo sveta ľudí do sveta zvierat, z krajiny života do krajiny smrti, z civilizácie života do civilizácie smrti, človek sám seba si odníma ľudskú dôstojnosť.

LITERATÚRA

- [1] FLOSS, K.: "Život." In: Blecha, I. (red.): *Filozofický slovník*. Olomouoc, FIN 1995.
- [2] BRUGGER, W.: "Život." In: Brugger, W.: *Filozofický slovník*. Praha, Naše vojsko 1994.
- [3] SOKOL, J.: *Malá filosofie člověka a Slovník filozofických pojmů*. Praha, Vyšehrad 1998.
- [4] REALE, G.: *Historia filozofii starozytniej. Od początków do Sokratesa*. T. 1. Lublin, RWKUL 1993.
- [5] MARYNIARCZYK, A.: "Filozoficzne podstawy nienaruszalności życia ludzkiego." In: Block, B., Otrebski, W. (red.): *Człowiek nieuleczalnie chory*. Lublin, WNS KUL 1997.
- [6] GUTHRIE, W. K. C.: *A History of Greek Philosophy. The Earlier Presocratics and the Pythagoreans*. Cambridge, University Press, Vol. 1.
- [7] PLATÓN: *Faidros*, 245 D-E. In: Hrušovský, I., Martinka, J. (red.): *Antológia z diel filozofov. Predsokratovci a Platón*. Bratislava, Iris 1998.
- [8] PLATÓN: "Timaios, 34 B." In: Hrušovský I., Martinka J. (red.): *Antológia z diel filozofov. Predsokratovci a Platón*. Bratislava, Iris 1998.
- [9] ARISTOTELES: *O duši*, 414 a. Preklad A. Kříž. Praha, Petr Rezek 1996.
- [10] ARISTOTELES: "Metafyzika, XII, 1072b 25." In: ARISTOTELES: *Metafyzika*. T. II. Troj jazyčné vydanie grécko-latinsko-poľské. Poľský text spracovali: M. A. Krapiec a A. Maryniarczyk na základe prekladu T. Zeleznika. Lublin, RWKUL 1996.
- [11] PLOTIN: *Enneady*, V,2,1,8; II, 4.5. 29 - 34.
- [12] FULLER, B. A. G.: *Historia filozofii*. T. 1. Warszawa, PWN 1966.

- [13] DEGRO, I.: "Tomáš Akvinský a jeho filozofická interpretácia sveta." In: *Filozofia*, roč. 56, 2001, č. 8, s. 568 - 571.
- [14] ŚW. TOMASZ Z AKWINU: *Traktat o człowieku. Summa teologiczna I*, 75 - 89. Redaktor: S Swieczawski. Kety: ANTYK 1998, s. 9nn.
- [15] KRAPIEC, M. A.: "Człowiek - dramaturgia natury i osoby." In: Wawrzyniak, A. (red.): *Człowiek - Kultura - Uniwersytet*. Lublin, SITA 1982.
- [16] MARYNIARCZYK, A.: *Zeszyty z metafizyki III*. Lublin, SITA 1999.
- [17] KRAPIEC, M. A.: "Człowiek." In: *Powszechna encyklopedia filozofii 2*. Lublin, SITA 2001.
- [18] KRAPIEC, M. A.: *Ja - człowiek*. Dzieła t. XI. Lublin, RWKUL 1991.
- [19] ZDYBICKA, Z.: *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*. Lublin, TNKUL 1977.

PhDr. Imrich Degro
Katedra filozofie
CMBF UK Bratislava - TI Košice
Hlavná 91
042 03 Košice
SR